

MILENA LENDEROVÁ, BOŽENA KOPIČKOVÁ, JANA BUREŠOVÁ, EDUARD MAUR (edd.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století,*

Praha 2009, Nakladatelství Lidové noviny, 554 s.,
ISBN 978-80-7106-988-1

Česká historie v posledních dvou desetiletích problematiku postavení žen v minulosti, ať už z pohledu dějin žen či gender history, postupně přijímá jako relevantní a důležitou součást historického výzkumu, která obohacuje poznávání předchozích epoch. Děje se tak i přesto, že málokterá šířeji koncipovaná práce věnovaná určitému období zahrnuje tuto otázku do svého zorného úhlu pohledu. Na pultech knihkupectví se objevují domácí původní publikace zaměřené na konkrétní témata či historické epochy. Ačkoli tato produkce nepatří mezi nejbohatší, ke každé periodě klasického dělení historie můžeme nalézt minimálně jednu monografii. Domácímu čtenáři či čtenářce se daný obzor zaměřený především na české země rozšiřuje také překlady zahraničních děl. Co zde však dosud chybělo, byla ucelená syntéza mapující problematiku postavení žen v dějinách napříč dějinnými epochami. Za jedinou domácí publikaci částečně aspirující na status syntézy můžeme považovat *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*.¹ Jedná se však o konferenční sborník, byť rozsáhlý, který ale již svým charakterem nabízí pouze dílčí studie, které ve svém celku neumožňují hlubší postihnutí kontinuity či diskontinuity v postavení žen. Pojednávána kniha *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* tak představuje první domácí původní syntézu věnovanou dané problematice.

Každá dobrá syntéza by podle mého názoru neměla být dílem pouze jedné či dvou osob, ale měla by být založena na širší spolupráci badatelů a badatelek. *Žena v českých dějinách* tento předpoklad bohatě naplňuje. Na tomto výsledku se několik let podílelo devatenáct historiků a historiček z různých koutů republiky. Mimo editorky a editora uvedených na přebalu knihy objevíme jména etablovaných historiček (například Dana Musilová, Marie Ryantová) stejně jako zástupce a zástupkyně nejmladší generace (například Vladan Hanulík, Zuzana

1 MILENA LENDEROVÁ, KATEŘINA ČADKOVÁ, JANA STRÁNÍKOVÁ (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie. Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále*, Pardubice 2006.

Čevelová). Zároveň se ale můžeme ptát, proč do celého projektu nebyly zapojeny některé významné badatelky na tomto poli, například pro období novověku Daniela Tinková, Jana Ratajová či Lucie Štorchová.

Kniha *Žena v českých zemích* není strukturována čistě chronologicky. Jednotlivé kapitoly nejsou rozděleny podle klasické periodizace dějin na středověk, novověk a moderní dějiny. Samostatné oddíly knihy jsou naopak tvořeny širokými tematickými okruhy, například duše a tělo, práce, profese, politika, v rámci nichž teprve text lineárně následuje dějinnou linku. V předmluvě je tato volba vysvětlena dvěma hlavními důvody. Autorky a autoři se záměrně zaměřili na koncept dlouhého trvání, který i přes své limity lépe „umožňuje komparaci jednotlivých aspektů“.² Druhým důvodem byla současná převažující interpretace vnímající dějiny žen jako oblast, která má „vlastní chronologii: až na výjimky neznají respekt k zažitým časovým mezníkům“.³ Ačkoli se oba důvody vzájemně výborně doplňují, je třeba podotknout, že za časový hraniční bod knihy, za nějž se už „vypřávnění“ nepouští, byl stanoven rok povýtce politického rozměru – konec první Československé republiky.⁴

Celá kniha je mimo doplňujících částí (předmluva, úvod, poznámkový aparát, seznam literatury a pramenů, rejstřík) rozdělena do sedmi samostatných kapitol. Úvodní část nastiňuje současný stav bádání v českých zemích i v zahraničí a věnuje se rovněž stručnému vymezení „genderu“ na základě prací Joan Scottové. Na ni plynule navazuje kapitola proměny genderové identity: „*Teoretická reflexe feminity od středověku do 20. století*“. Zde se čtenáři a čtenářky mohou seznámit s dominantními konstrukty feminity v daném období. Nejvíce pozornosti je věnováno konstruktu teologickému, filozofickému, právnímu a lékařskému. Zejména pro 19. století doplňují převažující náhledy na ženskost analýzy na základě preskriptivní a krásné literatury, stejně jako egodokumentů. Druhá kapitola nesoucí název *Životní cykly ženy* je zaměřená na odlišné dobové představy o rolích a úkolech žen od dětství až po stáří. Zdůrazněna je zde proměna jednotlivých statusů žen nejen podle jejich věku, ale především v souvislosti se sňatkem, porodem apod. Třetí kapitola *Duše a tělo* je rozdělena na dvě části: první se věnuje duchovní rovině, druhá tělesnosti. První část o duši sleduje vztah žen ke křesťanství a jejich podoby zbožnosti včetně podílu na činnosti náboženských spolků a klerikálních politických stran v moderní éře. Otázka tělesnosti je pojata

2 *Žena v českých zemích*, s. 5.

3 *Žena v českých zemích*, s. 5.

4 *Žena v českých zemích*, s. 6.

širěji. Kniha tematizuje problematiku dospívání, sexuality, těhotenství a sportu, relativně velký prostor zaujímá móda a odívání. Čtvrtý oddíl se jmenuje *Domov a svět*. Pod tímto spojením se skrývá působení žen v domácnosti i jejich postupný průnik do veřejného života v moderních dějinách. Překračování hranic soukromé sféry je zde doloženo činností žen v salonní kultuře, spolicích i aktivitách za první světové války. Pátá kapitola zahrnuje široké pole působnosti již podle názvu – *Práce, profese, politika*. Téma zaměstnanosti žen, tradičních „ženských“ profesí a na druhou stranu i rozšiřující se repertoár placené práce včetně politické činnosti částečně doplňuje problematika vzdělávání a ženského hnutí. Předposlední kapitola *Mecenášky, múzy, tvůrkyně* zacílila na významné postavy žen v kultuře. Vedle donátorek a inspirátorek tvůrců-mužů je samostatná umělecká tvorba žen sledována v oblastech výtvarného umění, hudby, divadla a literatury. Poslední kapitola *Ženy na okraji* se věnuje skupinám žen, které z různých důvodů výrazně nenaplnily dobové představy o „správné“ ženě. Pestrou škálu přestupků proti tehdejší nepsaným i psaným normám zhmotňují pojednáváné tulačky, žebračky, prostitutky, kriminálnice i nemanželské matky. Několik stran se zabývá také interrupcemi. Samotné jádro knihy pak doplňují části, které po přečtení usnadňují další práci s knihou. Vedle poznámkového aparátu je to především seznam pramenů a literatury. Ačkoli druhý uvedený je pouze výběrový, na několika desítkách stran nabízí základní práce domácí i zahraniční provenience věnované uvedeným tématům. Za velké plus považuji také rozdělení literatury na jednotlivá období (naprostá většina jedinců se zaměřuje na určité období a do syntetických překlenutí historických epoch se nepouští), byť v souladu s koncepcí knihy bych očekávala jiné dělení. V neposlední řadě je nutné zmínit věcný a jmenný rejstřík, který rozhodně usnadní orientaci přibližně v 650 stranách odborného textu. Pro úplnost dodejme, že knihu průběžně doplňují černobílá dobová vyobrazení.

V posuzování pojednáváné syntézy budu postupovat velmi podobně jako u recenzí „menších“ děl. Nejdříve se zaměřím na koncepci celého projektu a následně se budu věnovat dílčím otázkám a interpretacím. Rozdíl bude však spočívat v tom, že zde nebudou zohledněna rozhodně všechna možná pozitiva a zároveň i případné výhrady.⁵

Podívejme se tedy na celkovou koncepci a strukturu publikace. Již podle stručného, právě nastíněného obsahu knihy je patrné, že autorský kolektiv se

5 V tomto ohledu se jistě projeví i skutečnost, že moje badatelské zaměření je spojeno především s moderními dějinami.

pokusil o co nejkomplexnější přístup k dané problematice a nahlíží postavení žen v minulosti v českých zemích z mnoha různorodých úhlů pohledů. Text sleduje intimní či osobní rovinu ženy, její zasazenost do sociálních vztahů, dobové normotvorné ideály apod. Většina podkapitol věnovaných dílčím otázkám se také pokouší dříve vykreslené jevy interpretovat, pokud je to možné, a shrnout. V těchto ohledech byly podle mého názoru překročeny limity nastavené současným stavem bádání i dostupnými prameny. Široký a mnohovrstevnatý záběr publikace považuji jednoznačně za přínosný. Ostřejší pohled na strukturu textu však budí i několik otázek. V prvé řadě je možné diskutovat o tom, proč nebyla do syntézy zařazena samostatná kapitola věnovaná vzdělávání. Tato oblast podle mého názoru představuje jednu ze stěžejních charakteristik postavení žen v minulosti. Minimálně pro moderní epochu sféru vzdělávání obdobně hodnotí i samotná kniha: „Téma rovného přístupu žen a mužů ke vzdělání stálo u samého počátku ženské otázky v našich zemích.“⁶ Problém nespočívá ani tak v tom, že by se čtenář či čtenářka ze syntézy o daném tématu nic nedozvěděla. Pojednání o něm nalezneme v podkapitole *Vzdělání panny, vzdělání dívky, Od maturity k univerzitě* a *Svět za okny domova*. Kromě jisté nesystematičnosti či nepřehlednosti považuji absenci samostatné kapitoly jako důkaz jisté devalvace tématu vzdělávání pro sociální i vnitřní život žen v dějinách. Nedomnívám se totiž, že by tato výtku byla relevantní pouze pro 19. a 20. století nebo že je neadekvátně ovlivněna postosvícenským důrazem na vzdělání, typickým pro moderní epochu.

V souvislosti se zařazením či nezařazením určitých témat bychom samozřejmě mohli dále pokračovat. Ostatní příklady však nepovažuji za tolik významné. I přes ctění „autorské licence“ při vytváření konceptu syntézy se mohu pozastavit například nad zařazením Ústředního spolku českých žen do sekce pojednávané o volebním právu.⁷ Samotné začlenění i konkrétní interpretace budí jednoznačně dojem, že tento subjekt patřil mezi hlavní ne-li nejdůležitější spolky zasazující se o získání volebního práva pro ženy, což odporuje skutečnosti. Otazníky vyvolávají také například části věnované osobním deníkům žen v 19. století, byť s vědomím prolínání se témat, zařazené do první i do šesté kapitoly.

V souvislosti s koncepčními otázkami se také vynořuje časové hledisko. Titul syntézy slibuje zpracování svého předmětu od středověku do 20. století. První

6 *Žena v českých zemích*, s. 443.

7 *Žena v českých dějinách*, s. 459.

mezník není v souladu s výše nastíněným důrazem na záměrnou rezignaci na periodizaci politických dějin upřesněn, druhý má tvořit rok 1938, tedy konec první republiky. Ačkoli v předmluvě knihy se jasně hovoří o „zřetelných mezerách“ v bádání, některé části nejsou časově vyvážené. Například podkapitola *Svět za okny domova* pojednává převážně o dlouhém 19. století a předchozí i následující epocha chybí. V podkapitole *Žena a válka* je patrný skok od středověku přímo k 19. století. Nejvíce „zřetelných mezer“ však nalezneme v souvislosti s 20. stoletím. Jedná se například o část věnovanou spolkům, markantní je absence 20. století také v jinak poměrně rozsáhlém pojednání o spisovatelkách apod. Jako nejproblematičtější považuji časovou diskontinuitu v první kapitole zaměřenou na konstrukty feminity působící napříč historickými obdobími. Proto ji můžeme chápat jako jakési „ideové zázemí“ pro další kapitoly. Ze tří pojednávaných konstruktů, které jsou chápány vedle náboženského jako nejdůležitější, je u jednoho z nich první republiky věnováno pouze několik řádků (právní), v posledním (lékařský) chybí 20. století úplně. Postižení proměn postavení žen v dějinách je tak značně ztíženo a následné interpretace se v tomto směru nemají o co opřít.

Zaměříme se nyní na dílčí aspekty knihy. Z hlediska faktografie syntéza mnoho chyb nevykazuje, přesto se sem některé vloudily. Například na s. 356 se nejedná o Českou národní radu, ale o Ženskou národní radu, zavedená periodizace směřuje konec první vlny feminismu do meziválečného období a nikoli do 60. let (s. 12) apod. Závažnějším problémem jsou však pro mě jednotlivé interpretace. Vzhledem k rozsahu publikace se nebudu věnovat všem diskutabilním, například že kultura stolování se neudržela po vzniku komunistického režimu (s. 314), že současná česká společnost pochopila slovo „feministka“ a není pro ni dehonestujícím označením (s. 14) apod. Upozornila bych jen na dva případy, kdy se uvedené interpretace dostávají do vzájemného rozporu. První se týká ženského hnutí, druhá sebereflexe žen ve 20. století. Pro první případ poslouží citace ze s. 277: „Před rokem 1900 (...) se jí [tzn. podřízenosti mužům] ukázněně podřídily a nic nepožadovaly: ani slušné zacházení, ani volební právo.“ Tuto odvážnou a nesprávnou interpretaci popírají jiné části textu věnované ženskému hnutí. Například na s. 451 se dočteme, že „proti tradičnímu pojetí ženy vystupovaly Ženské listy, jejichž redakci převzala roku 1874 Eliška Krásnohorská“ či o tři strany dále, že „na přelomu 19. a 20. století dospěl český feminismus ke svému prvnímu vrcholu“. (s. 454) Ženy se již v 19. století různými způsoby pokoušely změnit své podřízené postavení jako sociální skupiny a rozhodně jako celek nevystupovaly vůči němu s poddajnou pokorou. Zde bych také mohla připomenout již výše uvedenou koncepční výhradu o absenci 20. století v kapitole pojednávající o konstruktech feminity. Autor či autorka zde kritizovaného závěru totiž právě na tyto konstrukty odkazuje. Druhý případ ukazuje na odlišné chápání sebere-

flexe ženy v první polovině 20. století. Na s. 277 nalezneme tvrzení že „ještě před druhou světovou válkou tak většina žen odhodila železný obojek dosavadního konstruktů feminity“. V protikladu však stojí závěr z části pojednávající o zaměstnanosti žen: „Hluboko do dvacátého století byla ženská profese chápána jako příprava k sňatku, jeho alternativa, pojistka pro případ celibátu, případně jako možnost ekonomického přilepšení, nikoli jako předpoklad ženské identity.“ (s. 426–427) Pokud se ženy ve své většině vymanily z tradičních představ o jejich „přirozené“ roli a jejich samotná identita feminity se proměnila, těžko na druhé straně tvrdit, že jejich profesní činnost neměla v tomto ohledu významné místo.

Pojednávání syntéza však jako celek i přes výše uvedené výhrady rozhodně stojí za přečtení. Ve většině kapitol nalezneme nové informace či jejich zasazením do daného kontextu se nám nabízí nové interpretace. V této souvislosti stojí za zmínku například interpretace vlivu první světové války na postavení žen, která se odlišuje od západoevropského pojetí. V tomto ohledu syntéza nabízí nejen zajímavé čtení, relativně souhrnný přehled mnoha aspektů spojených s problematikou dějin žen či gender history, ale především inspiraci pro další výzkum. Rozhodně se jedná o dílo budící nejen svým časovým a tematickým záběrem oprávněný odborný zájem, ale které zároveň představuje významný přínos pro historické bádání.

Denisa Nečasová